

Liudger (Ludger, Ludgerus) (742 – 809)

Vooraf: Friezen, Franken en Saksen

De Grote Volksverhuizing (± 375 - ± 575) zette Europa, en dus ook ons land dat toen natuurlijk nog niet bestond in zijn huidige vorm, volkomen op zijn kop. De Friezen zaten al eeuwen in het noorden, maar breidden nu hun macht uit langs de hele kust. De Friese koning maakte het door de Romeinen gestichte Castellum Trajectum tot zijn 'hoofdstad': Utrecht. De Saksen rukten op tot aan de IJssel; zij heersten tot diep in het tegenwoordige Duitsland. De Franken, een buitengewoon machtige verzameling van stammen, stichtten een grote staat in West-Europa. Van ons land behoorden daar toe: Brabant, Limburg, Betuwe, Veluwe en Liemers.

Na de doop van koning Clovis (± 500) bekeerden zich de Franken langzamerhand tot het Christendom. Die bekering voltrok zich niet erg zachtzinnig: de koningen en hofmeiers dwongen hun onderdanen de oude goden af te zweren en zich te laten dopen. De missionarissen kregen bij hun werk politieke en militaire steun!

In 689 werd de befaamde Friese koning Redbad (Radbod) verslagen door de Frankische hofmeier Pippijn van Herstal. Het hele westen en midden van ons land werd bezet én uiteraard moesten de Friezen zich toen ook bekeren. Nu had Pippijn daarvoor Frankische zendelingen kunnen inzetten, maar die werden natuurlijk beschouwd als een verlengstuk van de bezettende macht. Dat gold wat minder voor Angelsaksische predikers van overzee. En zo kwamen 'Engelsen' als Willibrord en Bonifatius naar deze streken, óók Germanen, qua taal verwant aan Friezen en Saksen.

Willibrord, de eerste bisschop van Utrecht, bouwde daar een kerkje, moest naar het zuiden vluchten toen Redbad in 714 vanuit het noorden binnenviel, kon terugkeren in Utrecht toen hofmeier Karel Martel in 719 met militair geweld de (Frankische) 'orde' herstelde. Vanaf 734 speelden de Franken ook de baas in het noorden.

De jonge Ludger (742 – 767)

In het jaar 742 werd op het landgoed Suabsna nabij Utrecht Ludger geboren. Drie jaar tevoren was de zeer geachte Willibrord in zijn klooster te Echternach gestorven. In Utrecht speelden sindsdien abt Gregorius en – als hij er was! - de grote prediker Bonifatius de hoofdrol. Deze Angelsaks begon zijn bekeringswerk onder de Friezen, maar bracht daarna het geloof vooral naar de Germaanse volken ten oosten van de Rijn. ‘De apostel van Duitsland’ werd de eerste aartsbisschop van Mainz.

Bonifatius hervormde samen met hofmeier Pippijn de Korte de kerk van West-Europa, die een grote regionale verscheidenheid kende. Door hun toedoen ontstond er een krachtige hiërarchische band van de bisschoppen met Rome. Pippijn (741-768) maakte zich in 751, met instemming van de paus, meester van het koningschap.

De jonge Ludger heeft Bonifatius ongetwijfeld verschillende malen ontmoet. De vurige zendeling zal grote indruk op de jongen hebben gemaakt. In 754 trok de oude Bonifatius naar het nog niet bekeerde noorden, waar hij op 5 juni bij Dokkum de (martel-) dood vond. Diep zal de moord op de ‘huisvriend’ Ludger geschokt hebben. In die dagen dacht men in de familie na over de toekomst van de oudste zoon. Hij had kunnen kiezen voor een leven als grootgrondbezitter, maar hij sloeg een andere weg in, die van studie en geestelijk leven.

We weten natuurlijk niet in hoeverre Ludger zijn eigen levensweg kon kiezen. Hoewel.... eeuwenlang was het normaal de oudste zoon in de voetsporen van zijn vader te laten treden. Ludger werd geen landeigenaar, geen ‘heer’, tegen wie de bevolking opzag. Hij koos voor een religieus bestaan en zag af van persoonlijk bezit, materie, en gezin.

Tussen 755 en 767 bezocht Ludger de Utrechtse domschool, genoemd naar St. Martinus, die geleid werd door abt Gregorius. Natuurlijk ging de meeste aandacht in het onderwijs uit naar de theologie, want bijna alle jongens waren voorbestemd priester en/of

monnik te worden. Via de 'vrije kunsten' kregen de leerlingen ook een bredere ontwikkeling mee. Ludger bleek een leergierige en studieuze jongeman.

Tussen York en Utrecht: leer- en keuzeprocess (767-777)

Het was een buitenkansje voor Ludger, toen hij in 768 met een rondreizende priester mee mocht naar York. In dat centrum van onderwijs en wetenschap kreeg hij op de beroemde school van Alcuin les van de meester zelf, de geleerdste man van zijn tijd. (Later leidde Alcuin de hofschool van Karel de Grote, de nieuwe Frankische koning. Hij werd diens 'minister van cultuur'!)

Het eerste verblijf in York duurde een jaar. Na een kort oponthoud in zijn vaderland keerde hij terug naar York, nu voor bijna drie jaar. Hij leefde al studerend het leven van een monnik. In 772 werd Ludger, inmiddels diaken gewijd, leraar op zijn oude school in Utrecht.

Een rustig leven van gebed en studie in een klooster bleek echter niet voor hem weggelegd. In 775 stak de leraar al even de IJssel over om de Saksen de Blijde Boodschap te brengen. Hij trad daarmee in de

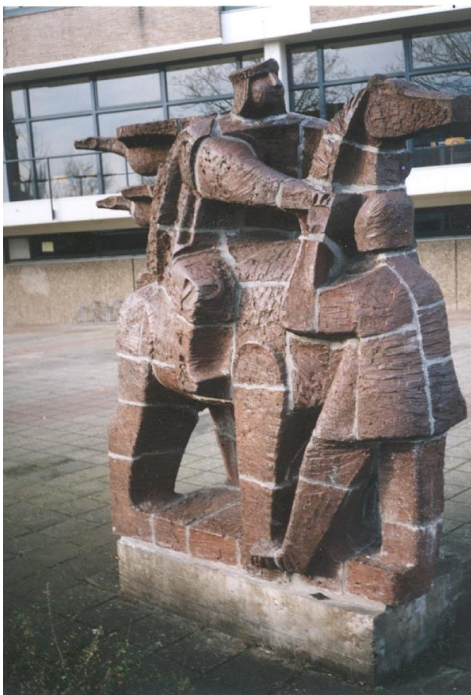
voetsporen van de inmiddels overleden Angelsaks Liefwin (Lebuīnus). De Saksen hadden het kerkje van Lebuīnus in Deventer in brand gestoken. In 776 zorgde Ludger voor de herbouw. Kort daarna werd de 35-jarige Fries in Keulen tot priester gewijd.

Opmerkelijk is dat hij zo 'traag' toetrad tot de geestelijke stand: diaken in 767 (25 jaar), priester in 777 (35 jaar), bisschop niet in 791 maar pas in 805 (63 jaar). Hij moet diep hebben nagedacht over deze stappen op zijn levensweg.

Onder de Friezen (777-792), met een belangrijk tussendoortje!

Ludgers zendingswerk onder zijn landgenoten begon pas echt in 777. Gedurende zeven jaar trok hij door de Friese Oostergo, kerkjes bouwend, parochies stichtend, behalve in de wintermaanden: dan gaf hij les in Utrecht.

Het was gevaarlijk werk, want een deel van de Friezen wilde nog steeds niets weten van dat vreemde geloof en nog altijd werden de predikers die werden ondersteund door troepen van de koning, gezien als verraders!

Angst voor de gevaren weerhield Ludger niet. Toch nam hij niet al te grote risico's; verschillende keren verliet hij zijn missiegebied als het werkelijk levensgevaarlijk werd.

Hoe ging de kerstening in zijn werk? De zendingen probeerden eerst de adel, de elite, te bekeren; was de bovenlaag gedoopt, dan volgden de 'gewone'

mensen vanzelf. Het ging allemaal nogal snel in zijn werk. Catechese, geloofsvoorbereiding in zo'n veertig dagen, daarna een massale collectieve doopplechtigheid. Waarna Ludgers gezelschap weer verder trok naar de volgende nederzetting.

Culturele omwenteling

Ludger bracht zijn volksgenoten en later de Saksen een heel andere godsdienst dan de Germaanse volken aanhingen. Zij kenden hogere goden als Wodan, Donar, Freya, lagere in de vorm van geesten, elfen, trollen enz. Ze vereerden bomen, bronnen, ze probeerden via magie de hogere machten te beïnvloeden. Tegenover een 'macho-geloof' met kernbegrippen als moed, kracht, strijd, wraak, eer, trouw, volharding, stond een religie waarin het draaide om één God van liefde, om genade, om naastenliefde en barmhartigheid.

Ludger moet beseft hebben dat een afgedwongen bekering geen waarde heeft. Zou hij geen vraagtekens hebben gezet bij die razendsnelle bekering, meestal onder militaire en politieke druk? Hij

moet toch gegruwd hebben van de massamoord in Verden

(zie verderop). De bovenlaag, de krijgshaftige elite, liet het oude heidendom veel minder snel varen dan de eenvoudige boerenbevolking. In het Romeinse Rijk waren de armen, de verdrukten, de vrouwen, de slaven het meest gevoelig voor Jezus' boodschap. Voor de gewone Germanen, arm, onderworpen, was de christelijke leer een verademing.

De tweede grote opstand van de Saksen, waarbij de Friezen in het noorden zich aansloten, noopte Ludger in 784 zich in Utrecht terug te trekken. Hij leidde even de domschool en begon toen, samen met broer Hildegrim, aan de grote reis naar Rome en Monte Cassino. Paus Hadrianus I schonk hem relieken – ze bevinden zich thans in Werden – en deze ontmoeting zal zeker diepe indruk hebben gemaakt. Waarschijnlijk betekende het verblijf van 2 ½ jaar in de beroemde abdij van Benedictus nog meer voor hem. Ludger leefde daar – en eigenlijk overal waar hij kwam en verbleef – het leven van een monnik. Toch is hij nooit toegetreden tot de orde. In 787 moet hij in Monte Cassino, vlak voordat hij terugkeerde naar zijn geboorteland, Karel de Grote hebben ontmoet, de machtige Karolinger, in politieke zin zijn ‘baas’.

Ludger leefde naar het ideaal van de ‘peregrinatio’: omwille van de Blijde Boodschap koos hij niet voor de vaste plek maar voor de onrust van de zwervende gezant, die de mensen het evangelie brengt en de weg wijst naar het ware geluk.

Terug in het ‘Utrechtse’ trok Ludger, na een kort bezoek aan Helgoland, samen met zijn gezellen tussen 787 en 792 rond door de Ommelanden (nu provincie Groningen) en het Duitse Ostfriesland. In 792 kreeg hij opnieuw te maken met een opstand en moest hij het noorden verlaten. Het was in die dagen dat hij weigerde in te gaan op een dringende wens van Karel de Grote: hij accepteerde de bisschopszetel van Trier niet! In die tijd schreef hij ook een biografie over zijn leermeester Gregorius.

Je moet maar durven! In die tijd je verzetten tegen de wens/eis van zo’n machtige vorst!

Onder de Saksen I (792 - ± 800)

In een strijd van meer dan dertig jaar (772-804) verzetten de taaie Saksen zich tegen de machtige Franken. Nederlagen en onderwerpingen werden steeds gevolgd door opstanden. De Saksen waren zo mogelijk nog meer dan de Friezen gesteld op hun vrijheid en het geloof in de oude goden.

Karel de Grote koos voor een keiharde aanpak: de doodstraf in geval van weigering van de doop en bij lijkverbranding. De grote opstand van 782 werd afgestraft met het bloedbad van Verden, de executie van 4500 Saksen. De befaamde hertog Widukind, die men kan vergelijken met Redbad, 'bekeerde' zich in 785, kwam in opstand tegen het Frankische en christelijke imperialisme; pas in 792 volgde zijn 'echte' doop.

Van Ludger wordt beweerd dat hij respectvol omging met het volkseigene, met bepaalde elementen van het Germaanse leven. Uit de wereld van de lagere goden en machten werden opvattingen en gebruiken als het ware versmolten met de christelijke religie. Te denken valt aan 'zichtbaarheden': relieken bevredigden het Germaanse verlangen daarnaar; aan symbolen als het licht, knielen e.d.; aan wijwater in plaats van heilige bronnen.

De Germaan Ludger zou zo een werkelijke bijdrage hebben geleverd aan het ontstaan van een 'Germaanse' vorm van het Christendom.

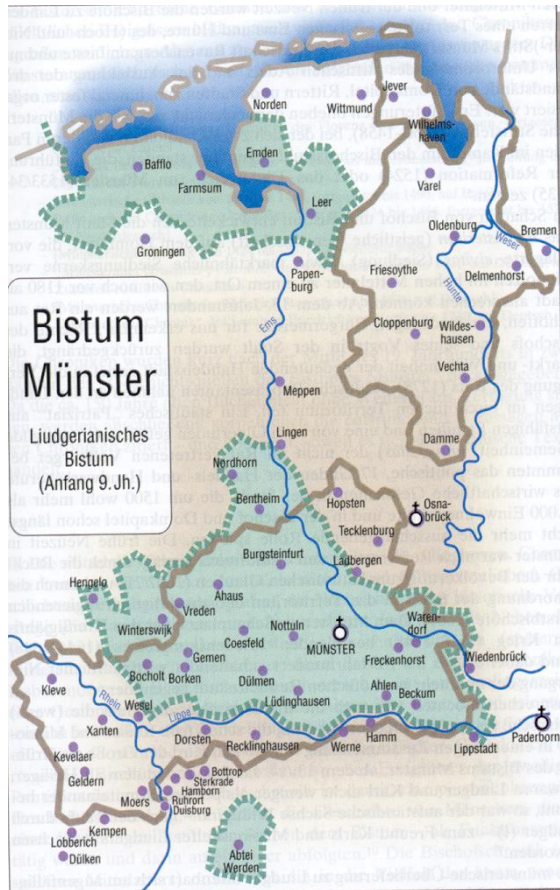
Karel de Grote verdeelde het Saksenland, tussen de IJssel en de grens van het vroegere Oost-Duitsland, in acht bisdommen. Het westelijk deel, d.w.z. onze Achterhoek en een flink deel van Westfalen, wees hij als missiegebied toe aan de inmiddels vijftigjarige Ludger. In 793 bezocht hij al de plek waar de leiding van het bisdom zou moeten worden gevestigd: Mimigernaford. In en bij die nederzetting, op een knooppunt van wegen in een agrarisch land met akkers, weilanden, bossen, moerassen, een land zonder steden en harde wegen, stichtte hij een kerk, een monasterium (= klooster) en een domschool,

waaraan hij zelf ook geregeld les gaf. Kerk en school wijdde hij toe aan St.-Paulus, niet de minste van de missionarissen in onze kerkgeschiedenis! (Van monasterium is de naam Münster afgeleid.)

In 798 begeleidde hij Karel de Grote op een veldtocht(!) naar de Elbe.

Het was Ludgers droom om net als Willibrord (Echternach) en Bonifatius (Fulda) te beschikken over een klooster om zich voor gebed, bezinning en boete te kunnen terugtrekken. In 799 koos hij als vestigingsplaats

Werden, een stuk naar het zuiden, nabij de huidige stad Essen.

Onder de Saksen II (± 800-809)

Veel minder spectaculair was het gewone missiewerk van Ludger. Tussen 792 en zijn dood trok hij met enige gezellen te voet, te paard, misschien een enkele maal per boot, door het onherbergzame dunbevolkte Saksenland. Zijn bagage zal hebben bestaan uit een draagbaar altaartje, een beker voor het Avondmaal, een doos met hosties, enkele boeken, persoonlijke zaken. Hij preekte het geloof,

stichtte een parochie, bouwde een kerkje, soms een kloostertje, en..... trok dan weer verder. Officieel gezonden door de bisschop van Utrecht, begon hij deze arbeid vanuit de veilige – want Frankische – Veluwe. Brummen en Hall vormden zijn vertrekpunt. Hij had her en der onder de inheemse adel vrienden die hem omwille van hun zielenheil begunstigden; zij schonken hem stukken land en rechten. Zo kreeg hij van een zekere Wrachar een landerijencomplex in 'de hof van Withmundi', tussen Baak en Wichmond. In 800 of 801 bouwde hij daar een kerkje ter ere van de H.-Verlosser. Niet veel later sloot hij met landeigenaar Helmbad in de hoeve Widapa een overeenkomst. In de beroemde oorkonde van 801 wordt Salehem (= Zelhem) genoemd.

De Lambertikerk van Zelhem is door Ludger gesticht. En zo trok Ludger steeds verder naar het oosten, maar hij kwam ook nog wel eens terug, op visitatiereis. (In Wichmond moet hij vier of vijf keer zijn geweest; hij schijnt er even over gedacht te hebben dáár zijn klooster te stichten.)

In 800 was Karel de Grote in de kerstnacht door de paus tot keizer gekroond. Dat bericht zal Ludger in het verre noorden niet zo snel bereikt hebben! In 805, op 30 maart, werd hij tot bisschop gewijd, bisschop van Münster. Eindelijk ging hij dus akkoord met de 'promotie'! Zijn bisdom was zeer uitgestrekt en omvatte bijvoorbeeld de Ommelanden van Groningen, het grootste deel van de Achterhoek, aangrenzende gebieden tot ver in het huidige Duitsland. In 808 wijdde hij de abdijkerk van Werden in. Nog slechts een korte tijd was de onvermoeibare grijsaard gegeven: op 26 maart 809 overleed hij te Billerbeck. Hij werd niet daar, evenmin in Münster, maar wél in Werden begraven. Daar vindt elk jaar op de eerste zondag van september de grote processie plaats, waarbij de schrijn met zijn resten – de resten van Sint-Ludger, van Sankt_Ludgerus – wordt rondgedragen.

Over Ludger werden al spoedig legenden verteld die aangeven hoe hij werd vereerd. Bijvoorbeeld:

- *in een drietal verhalen is sprake van ganzen die een plaag vormden voor de boeren. Hij verloste hen van die plaag. Geeft dat aan dat Ludger begrip en gevoel had voor het zware bestaan van die eenvoudige boerenmensen van toen?*
- *Hij zou de beroemde Friese dichter Bernlef van zijn blindheid hebben genezen. Teken van zijn band met de Friezen en hun cultuur?*

